

Данијела З. Радовановић*

Економска школа „Бука Динић”, Лесковац
Филозофски факултет у Нишу
Докторске академске студије србистике

СТАВОВИ ЛЕСКОВЧАНА ПРЕМА УРБАНОМ И РУРАЛНОМ ГОВОРНОМ ТИПУ ПРИЗРЕНСКО–ЈУЖНОМОРАВСКОГ ДИЈАЛЕКТА

У раду представљамо резултате истраживања о ставовима Лесковчана према урбаном и руралном говорном типу призренско–јужноморавског дијалекта. Истраживање је квантитативног типа и спроводи се на узорку од 206 испитаника, од којих 128 испитаника чини главну групу испитаника старости од 25 до 35 година, а као две контролне групе послужиле су једна група млађих испитаника (18–24 године) и једна старијих испитаника (36–47 година). Истраживање је спроведено путем упитника у електронској форми. Циљеви овога рада су да путем анкете најпре испитамо ставове представника углавном млађих Лесковчана према урбаном и руралном говорном типу призренско–јужноморавског дијалекта, затим утврдимо којем се моделу говора тежи и, на крају, утврдимо у којој мери посматране друштвене варијабле утичу на исказане ставове. У раду се полази од две главне хипотезе. Прва хипотеза је да представници испитиване градске средине бирају модел за који мисле да је престижан, а то је говор који је ближи стандардном језику, а друга да не постоји значајније раслојавање по питању употребе дијалекта по најзначајнијим демографским одликама. Обе хипотезе доказане су употребом одговарајућих статистичких метода.

Кључне речи: Лесковац, ставови, призренско–јужноморавски дијалекат, рурални дијалекат, урбани дијалекат, стандардни језик

1. Претходна истраживања

Град Лесковац са својом околином припада призренско–тимочкој дијалекатској области, а у основи лесковачког говора налази се призренско–јужноморавски дијалекат. Призренско–тимочки говори са својим говорним подтиповима добро су и детаљно описани у литератури, почев од А. Белића, који је поставио основе за даља дијалектолошка истраживања, преко П. Ивића, С. Реметића, Р. Жугић, Н. Богдановића, Љ. Ђирића, С. Станковића, Ј. Марковић, Т. Трајковић и бројних других лингвиста чији су предмет интересовања били говори преизренско–тимочке дијалекатске области.

Било је и лексикографских подухвата, од којих бисмо издвојили неке речнике, као што су: *Речник говора јабланичког краја* Радмиле Жугић, *Речник говора јужне Србије* М. Златановића, *Антропографски речник југоисточне Србије* Н. Богданови-

* radovanovic.danijela@ekonomskale.edu.rs

ћа, *Речник жаргонизама јужне пруге* Ј. Марковић и Т. Трајковић. Једини речник који у називу садржи атрибут лесковачки је *Речник лесковачког говора* Б. Митровића. Иако назив речника упућује на закључак да се овај лексикографски подухват издваја бележењем лексема односно облика који су препознатљиви у говору Лесковчана, ипак сам аутор наводи да је у поменутом речнику садржана не само лексика Лесковца него и читавог региона, па се из тог разлога ни овај речник не би могао сматрати репрезентативним у смислу представљања лексике која је типична за Лесковчане, али је поменути речник свакако драгоцен извор грађе за истраживања. У истраживањима аутора који су се бавили призренско-тимочким говорима углавном су представљени говори села, па отуда има велики број студија о говорима села југоисточне Србије односно јабланичког краја. Тако Р. Жугић у уводном делу свог *Речника говора Јабланичког краја* наводи списак од 56 насеља у којима је у употреби јужноморавски говор, али притом изузима два градска пункта: Лебане и Лесковац. Како и сама ауторка наводи, „постоје бројне монографије и радови у којима су описани говори појединачних подручја или само парцијални језички феномени” (ŽUGIĆ 2005: 11). Сваки дијалекат подложен је сталним променама те је тако до извесних померања дошло и на простору призренско-тимочке дијалекатске области, посебно у урбаним центрима овога подручја. Ове промене предмет су социолингвистичких истраживања, која су све присутнија у савременој дијалектологији.

Према Р. Бугарском (2009), урбана дијалектологија развија се тек почетком двадесетих и тридесетих година 20. века, када Прашка лингвистичка школа поставља темеље изучавања социјалног и функционалног раслојавања у градским срединама. Тежиште интересовања новије дијалектологије пребацује се са сеоског на градски говор. Дијалектологу се у том смислу поставља низ нових изазова: почев од неухватљивих или тешко ухватљивих варијација у језичкој пракси социјално стратификованог становништва (BUGARSKI 2009: 18), преко обимних корпуса које треба истражити, затим одабира адекватне методе, веће покретљивости градског становништва до тога да, како Љ. Рајић оцењује, „ниједан град у Србији није имао довољно дуго стабилно становништво да би се развили јасни, класни и просторно омеђени социолекти” (RAJIĆ 2009: 40). Како Р. Бугарски (2009: 18) истиче, „урбану дијалектологију не занимају поједина језичка обележја сама по себи, па било то и у градовима, него корелације између језичких и друштвених чинилаца”.

Све више инсистира се на томе да лингвистичка истраживања морају обухватити говорну продукцију испитиване средине у њеном тоталитету те се с тим у вези уводи појам вернакулара, који се углавном дефинише као свакодневни, нестандардни, говорни језик неког града, који чак може имати и своју писану верзију и вернакуларну књижевну традицију (BUGARSKI 2009: 23). Притом Бугарски (2009) у први план истиче важност корелације између језичких и друштвених чинилаца, док за њега поједина језичка обележја сама по себи не би требало да буду предмет урбане дијалектологије, те смо се и у овом раду посветили управо таквим корелацијама.

О потреби и могућностима истраживања урбаног говора на подручју призренско-тимочке дијалекатске области говори и Т. Трајковић (2021), посебно о могућим друштвеним факторима који могу директно или индиректно утицати на стање говора у градској средини и предлаже методе које се могу применити у

току таквих истраживања. Том приликом наводи да је говор неких урбаних центара описан на принципима традиционалне дијалектологије (Ђаковица, Лесковац, Призрен), али да је изостао осврт на разлике између урбане и руралне варијанте говора којим су се аутори бавили, те је и то један од разлога зашто смо се одлучили за испитивање ставова Лесковчана према урбаном и руралном говорном типу призренско-јужноморавског дијалекта. Као покретаче иницијативе да се више пажње посвети говорима градова Трајковић (2021) наводи М. Московљевића, а потом и М. Ивић, на шта указују и други аутори (РАЈИЋ 2009). Ауторка као важан сегмент у социolingвистичким истраживањима, поред стратификације становништва, наводи и појаву диглосивности, чије темељно испитивање, како она тврди, „може допринети постизању вишег ступња у дијалектолошким истраживањима” (ТРАЈКОВИЋ 2021: 332). Као што је „нишки вернакулар одскочио од околине и разликује се од свог изворног дијалекта” (ТРАЈКОВИЋ 2018а: 92), како ауторка наводи испитујући појаву диглосије код Нишлија, тако бисмо могли казати да ни говор Лесковца не чува све особине призренско-јужноморавског говора. Т. Трајковић (2018а) испитује ставове представника говора Ниша према употреби дијалекатских црта у различитим околностима и прати какав је њихов избор између дијалекта и стандарда. Ауторка истраживање спроводи путем анкетног листића којим анкетира представнике двеју узрасних група: наставника и ученика, затим утврђује да ли се дијалекатска одређења наставника и ученика разликују и у којој је то мери изражено, који су језички облици подвргнути прилагођавању и, на крају, које су основне одлике данашњег нишког вернакулара. Другом приликом истражује се и говор Врања кроз призму диглосивности (ТРАЈКОВИЋ, МИНАЈЛОВИЋ 2020). Говор Прешева Т. Трајковић анализира на два начина: „традиционално дијалектолошки и методом урбане дијалектологије” (ТРАЈКОВИЋ 2186: 174).

С. Милорадовић (2014) анализира комуникацијску стратегију и идентификацијску праксу у појединим урбаним центрима на косовско-ресавском и призренско-тимочком говорном подручју (Параћин, Лесковац, Врање), при чему у први план истиче комуникацијску стратегију омладинске популације у датим центрима. М. Михајловић (2018) испитује ставове средњошколаца градских школа са територије Врања и Прешева у вези са усвајањем стандардног језика, али и ставова према дијалекту. М. Јањић и И. Чутура (2012) након анализе дискурса младих на подручју призренско-тимочке дијалекатске области закључују да млади са ових простора „остају верни језичкој традицији, а резервисани према језичкој стандардизацији” (ЈАНЈИЋ, ЋУТУРА 2012: 64). Н. Судимац (2018) испитује ставове нишких и бачких средњошколаца према осам урбаних варијетета српског језика показујући у којој се мери разликују експлицитни и имплицитни ставови испитаника и на који начин говор појединца утиче на перцепцију испитаника у смислу додељивања друштвеног статуса, солидарности и лингвистичких перформанси говора.

2. Методолошки оквир и циљеви истраживања

У овом раду покушаћемо да представимо један сегмент лесковачког вернакулара представљајући ставове углавном млађих испитаника према дијалекту, али и да узмемо у обзир какви су ставови репрезентативних представника урбаног леско-

вачког дијалекта према руралном дијалекту. Главни циљ овога рада је испитивање ставова представника млађих Лесковчана према урбаном дијалекту који је њихов матерњи говор, али и руралном типу овога говора, са чијим представницима свакодневно долазе у контакт. Други циљева рада су: утврђивање престижног модела говора коме се тежи, утврђивање степена толеранције према другим типовима говора, од којих је један стандардни језик, а други исти дијалекат, али руралног типа, као и утврђивање у којој мери посматране друштвене варијабле утичу на избор престижног модела. Затим испитујемо у којој мери су испитаници спремни да се „одрекну” свог говора и прилагоде стандарду и на крају утврђујемо колико се ставови испитаника за које се експлицитно опредељују потврђују у њиховим изборима одређених језичких форми на фонолошком, морфолошком и лексичком плану.

Истраживање је спроведено на узорку од 206 испитаника, а затим је издвојена главна група испитаника, која броји 128 испитаника старости од 25 до 35 година. Ова узрасна група одабрана је из разлога што нам је један од циљева био да испитамо како се према овој појави одређују оне генерације које већ имају прилично изграђене ставове, при чему је услов био да су испитаници рођени у Лесковцу и да живе у Лесковцу. Један од проблема на који смо наишли на терену везује се за мобилност ове групе младих људи. Велики број представника ових генерација напушта Лесковац, било да мигрирају ка већим градским центрима или да одлазе из земље, док Лесковац све интензивније насељавају млади из околних села, чији говор овога пута није био предмет нашег интересовања. Наш захтев није био да су испитаници у континуитету живели у Лесковцу, јер би таквим захтевом из истраживања морали бити искључени сви испитаници са високим образовањем, што нам није био циљ. Наиме, испоставило се да већи део узорка чине млађи људи са високим стручном спремом, а да у полној структури узорка доминира женски пол. Могуће је да је оваква структура узорка опет у вези са социолошким факторима: већим бројем жена са високим образовањем, као и већим бројем жена у односу на мушкарце на територији града Лесковца.

Да би наше истраживање могло да се искористи за закључке који би били валидни, поред репрезентативног узорка за посматрану циљну групу, узели смо у обзир и податке које се тичу двеју контролних група: једне коју чине млађи, и друге коју чине старији испитаници. У млађој групи били су испитаници који имају између 18 и 24 године (32 испитаника), а у другој контролној групи били су испитаници старости од 36 до 47 година (46 испитаника). И за ове две контролне групе важио је исти услов: да су испитаници рођени у Лесковцу и да у њему живе.

Упитник је састављен из општег дела, који бележи податке о годинама, полу, образовању, пореклу родитеља, док други део упитника чине питања којима се испитују ставови према урбаном и руралном типу говора призренско-јужноморавског дијалекта. Трећи део садржи питања којим испитаници треба да одабиром конкретних понуђених форми потврде или оповргну ставове за које су се определили, али и да расветле најчешће место акцента у говору Лесковчана, облике футура I, трећег лица множине презента, избор између стандардног и дијалекатског облика упитне заменице *шта*, употребу фонеме *s* и познавање или непознавање значења типичних, али благо застарелих дијалекатских лексема. Упитник је био у електронској форми,

подаци из упитника унети су у програм Microsoft Excel, у коме је извршена основна обрада и израда графикана, а статистичка обрада података извршена је у програму IBM SPSS. Важно је објаснити да су испитаници означавали понуђене одговоре и да је реч о квантитативној анализи. Овај део истраживања био би прецизнији да је са свим испитаницама обављен интервју, али је то било тешко изводљиво због великог броја испитаника који је узет у обзир. За исцрпнију језичку анализу, било у смислу фонолошке, морфолошке или анализе лексичког нивоа, било би потребно урадити и квалитативну анализу са више група.

У раду полазимо од неколико предикција и постављамо две главне хипотезе са по три предикције.

- Хипотеза 1: Представници испитиване градске средине бирају модел за који мисле да је престижан, а то је говор који је ближи стандардном језику.
- Предикција 1-1: Представници млађих генерација залажу се за чување дијалекта, али само оног типа којим сами говоре.
- Предикција 1-2: Представници урбаног дијалекта немају много симпатија за рурални дијалекат и прихватају га само у оној варијанти која је ближа њиховом говору.
- Предикција 1-3: Постоје дубоко укореењени стереотипи о правилним и неправилним говорима, односно „добром” и „лошем” језику.

- Хипотеза 2: Не постоји значајније раслојавање по питању употребе дијалекта по најзначајнијим демографским одликама.
- Предикција 2-1: Не постоји значајније раслојавање по питању употребе дијалекта у зависности од пола испитаника.
- Предикција 2-2: Не постоји значајније раслојавање по питању употребе дијалекта у зависности од образовања испитаника.
- Предикција 2-3: Не постоји значајније раслојавање по питању употребе дијалекта у зависности од порекла родитеља испитаника.

3. Резултати истраживања и дискусија

Више од половине анкетираних у нашој циљној групи тврди да користи дијалекат само у неформалној комуникацији (55,5%), док се 22,7% изјашњава да дијалекат користи и у неформалној у у формалној комуникацији, не правећи битну разлику, а 21,9% испитаника дијалекат користи увек у неформалној, а понекад и у формалној комуникацији. Да дијалекат треба нарочито неговати јер ће се у противном изгубити, мисли 44,5% испитаника, само 4,7% се негативно одређује према дијалекту, а око половина испитаника (50,8 посто) мисли да дијалекат треба неговати, али у некој мање-више пречишћеној форми, без аутентичних дијалектизама, како би био разумљивији и онима који не говоре њиме. Та тежња ка „поправљању” дијалекта доказује предикцију да је међу Лесковчанима ових генерација у великој мери присутан стереотип о тзв. исправним и мање исправним говорима, односно говорним типовима.

Следећи испитивани став тиче се тога колико су испитаници вољни да се прилагођавају када се нађу у друштву оних који говоре другим дијалектима, посеб-

но онима који улазе у основу књижевног језика. Велики број испитаника показало је спремност да се у већој или мањој мери прилагоди: чак 57% њих одговорило је да се у извесној мери прилагођава; 12,5% се труди да свој акценат помери ка почетку речи, онако како сматра исправним, употребљава новоштокавску деклинацију и у говору избегава употребу типичних дијалектизама; 17,6% покушава да се у потпуности прилагоди, а 14,1% испитаника одговара да се уопште не труди да се прилагођава. Како разлози нису наведени, то би могло да значи да су у групи испитаника који свој говор не желе да прилагођавају другима они Лесковчани који свој дијалекат не доживљавају као мање вредан у односу на остале дијалекте, те да га сматрају делом свог локалног идентитета кога се не треба одрећи, али би могло и значити да се ови испитаници не оптерећују формом или да им она једноставно није важна.

Иако се већина испитиваних Лесковчана експлицитно залаже за неговање дијалекта и тврди да је то важно, други део спроведеног истраживања разјашњава нам који идиом заправо испитаници сматрају својим дијалектом. Већина испитаника под појмом дијалекта очигледно подразумева само урбани дијалекат, односно онај говор којим сами говоре. Када им се директно постави питање чији би одговор требало да илуструје какав је њихов став према руралном варијетету говора призренско-јужноморавског дијалекта, у којем су у већој мери у односу на говор градске средине присутне неке дијалекатске црте овог дијалекта, исти испитаници децидно одбацују могућност да га треба сачувати у изворном облику. Само 11,7% њих тврди да и не примећује битне разлике између говора села и говора града, а чак 54,7% мисли да ови говори имају много „направилности” и да их треба мало „поправити”. Мање од 20% испитаника (18,8%) мисли да говори околних села имају посебну вредност те би се могло рећи да је та група испитаника једина која се позитивно одређује према руралном дијалекту.

Присуство стереотипа о тзв. „лепим” или „правилним говорима”, где се по правилу мисли на оне који нису са подручја призренско-тимочке дијалекатске области, потврђује и изјашњавање млађих Лесковчана да им не смета када у свом друштву слушају своје суграђане како свој говор прилагођавају стандардном језику по повратку у родни град, или онда када разговарају са неким ко није са истог простора. Ипак се не би могло рећи да не постоје никакве резерве у вези са овим ставом јер 43% каже да, иако им то лично не смета, такав говор њихових суграђана делује неискрено и „извештачено”, док се један мањи проценат њих изјашњава да им то веома смета и да то отворено стављају до знања својим суграђанима. Овим се још једном потврђује да најмањи број испитаника тежи томе да чува аутентичне дијалекатске црте у свим приликама.

Негативан став Лесковчана према руралном дијалекту потврђен је дакле њиховим конкретним изборима. Јасно је да упркос експлицитном изјашњавању већине да призренско-јужноморавски дијалекат треба чувати, испитаници притом на уму имају само урбани дијалекат, тј. онај говор који доживљају као свој, те за њих овај тип говора има посебну сентименталну вредност. Већина испитаника се у неформалној комуникацији, као што је то случај и у другим срединама на којима се говори призренско-тимочким дијалектом, враћа дијалекту иако показује да је у великој мери спремна да се прилагоди у смислу померања ка стандарду у комуника-

цији са онима који нису са истих простора. Ипак, изразито им је одбојно, скоро неприхватљиво, кад неко уместо упитне заменице *шта* употреби дијалекатски облик *кво*, како се може чути у околним моравским селима, посебно код представника старије генерације, код којих су увек у већој мери присутни типични дијалектизми: 80,5% испитаника нема проблем с тим да призна да им то веома ружно звучи.

Трећи део упитника садржи питања којима се провера и присуство односно одсуство неких дијалекатских облика на територији града. Проверава се место акцента, на фонолошком плану чување африкате *s* у речима које се сматрају фреквентним, на морфолошком плану пратимо опредељења за облике односно конструкције које сматрају природнијим, а тичу се футура I, трећег лица множине презента, избора између стандардних и дијалекатских облика упитне заменице *шта*, а на лексичком – познавање значења речи које би се већ могле сматрати дијалекатским архаизмима. Важно је објаснити да су испитаници означавали понуђене одговоре и да је реч о квантитативној анализи. Питања која су постављена у трећем делу упитника послужила су како би били потврђени или пак доведени у питање ставови које су испитаници исказали у делу анкете који је претходио, а дати одговори уједно су и показатељи неких тенденција у даљем развоју урбаног дијалекта, као и самог прирзренско-јужноморавског дијалекта. Како Т. Трајковић (2018б) тврди, „језичка кретања у градском вернакулару заправо су показатељи будућих кретања самог говора околине”, а да бисмо могли да говоримо о општим тенденцијама у развоју базичног дијалекта на датом простору, сматра она, „треба да постоји опис изворног народног говора, а затим и опис његове градске варијанте” (TRAJKOVIĆ 2018б : 176).

Испитаницима је постављен захтев да одговоре на питање који од три наведена акцентована облика би најпре употребили у свом говору. Наглашени слог је визуелно издвојен тако што је акцентовани вокал написан великим словом, али испоставило се да испитаници нису били сигурни како да то прочитају. Ово питање би зато ипак требало поставити усмено (прочитати испитаницима) или снимити изговор на терену. Резултати коју су добијени нису сасвим сагласни са оним што је наше запажање на основу непосредног искуства у разговору са оним испитаницима који су нам познати. Наиме, чак 25% се изјаснило да користи облик *забòравио* са акцентом на другом слогу у неформалној комуникацији, што према искуству са терена, не би могло бити тачно. Такође, мањи број њих бира облик са акцентом на последњем слогу: *Францу̀з*, (42,2%), док се 57,8% определило за облик у коме је акцентован први слог. Фонему *s* у неким речима које су забележене у дијалекатским речницима такође користи мали проценат испитаника. Дати су облици *свезда*, *сверим се*, *свирнем*. Највећи број испитаника определио се за опцију да не користи ништа од наведеног у облику у којем је наведено, док је 18% означило глагол *свирнем* и 7,6% је означило да користи глагол *свери се*.

Већина испитаника одлучила се за облик футура I са инфинитивом, чак 63,3%, а 33,6% за конструкцију *ћу доћем*. Само 3,9% Лесковчана би, макар и у неформалном разговору употребило презент трећег лица множине са финалном групом *-ев/-ив/-ав* као део футура I (дати пример: *доћев*), а када је употребљена лична заменица на почетку, ближа конструкција им је *они ће да дођу* у односу на *они ће дођу* (58,6% према 37,5%).

Уместо упитне заменице *шта* облик *које* увек користи 3,9% испитаника, 5,5% користи често, 25% овај облик користи повремено, 16,4% изјаснило се да то ретко користи у говору, а 49,2% каже да никад уместо стандардног облика *шта* не употребљава дијалекатски облик *које*, по коме је говор старих Лесковчана био препознатљив.

Оваква колебања постоје и на лексичком плану. Како се лексички слој језика најбрже мења, то се може очекивати да неке лексеме које су део дијалекатских речника полако тону у заборав или да су у најбољем случају део пасивне лексике говорника једног дијалекта, посебно у градовима, у којима се дијалекат у већој мери приближива стандардном језику. Тако скоро половина испитаника није успела да тачно одговори на питање шта значи глагол *наткачује* иако су била понуђена два одговора од којих је један тачан. С обзиром на велику вероватноћу да се на ово питање тачно одговори, макар и случајно или интуитивно, ипак 42,2% испитаника нису дали тачан одговор на ово питање. Увидом у табелу 1 може се закључити да је у највећем делу доказана статистичка значајност очекиваних одговора. Тамнијом нијансом сиве боје у табели је означено питање код кога постоји статистичка значајност, али то није очекивани одговор: место акцента у радном глаголском придеву глагола *заборавити* у неформалној комуникацији (акцент на другом слогу заступљен код 25% испитаника). Светлијом нијансом сиве боје означена су питања код којих постоји статистичка значајност очекиваних одговора.

Табела 1. Главна група (испитаници старости 25–35)

Опис	Вредност χ^2 / биномног теста	Статистичка значајност теста
V1 Контекст у коме се користи дијалекат (формална/ неформална комуникација)	28,234	0,000
V2 Став према дијалекту (неговање дијалекта)	48,016	0,000
V3 Прилагођавање говора у зависности од порекла саговорника	73,750	0,000
V4 Став према говорима околних села	61,438	0,000
V5 Став према говору Лесковчана чији је говор ближи стандардном језику	33,484	0,000
V6 Став о употреби <i>шта/кво</i>	–	0,000
V7 Футур I : <i>доћи ћу вечерас/ћу (да) дођем</i>	69,484	0,000
V8 Место акцента у неформалној комуникацији (<i>заборавио</i>)	6,672	0,036
V9 Место акцента у формалној комуникацији (<i>заборавио</i>)	27,016	0,000
V10 Место акцента у свакодневној комуникацији (<i>Француз</i>)	–	0,093
V11 Значење глагола <i>наткачује</i>	–	0,093
V12 Конструкције: <i>они ће да дођу/они ће дођу/они ће дођев</i>	58,422	0,000
V13 Употреба облика са африкатом <i>s</i>	167,813	0,000
V14 Употреба облика <i>које</i> уместо <i>шта</i> .	87,156	0,000

У оквиру ове групе посматрали смо и како су одговори распоређени према полу и према образовању. У већини одговора не постоје битније разлике или, ако постоје, немају статистичку значајност (необојена поља). Изузетак чине три питања

(у табели означена сивом бојом): питање којим се тестира одабир понуђених конструкција за футур I и питање којим се проверава место акцента. Може се приметити да постоји значајна разлика у избору у том смислу што су се особе женског пола пре определиле за употребу футура I са инфинитивом, а мушкарци су се у већини определили за конструкцију са презентом без везника *да*. Када им је понуђен избор између реченица у којима нема футура I са инфинитивом, женски испитаници поново бирају оно што сматрају најближим стандарду: *они ће да дођу*, док би мушки испитаници у већини случајева одабрали конструкцију која је карактеристична за призренско-јужноморавски дијалекат: *они ће дођу*, а облик са презентом на *-ев* (*дођев*) се, као најмаркиранији, губи. Ова се ситуација понавља и са избором акцентованих облика. Већина мушких испитаника определила се за реч са акцентом на ултими: *Француз*, док је већина женских испитаника као ближи означила реч са акцентом на првом слогу *Француз*, што нас упућује на закључак да је код жена, судећи према овом избору, присутнија тежња да се приближе стандарду. Овакав резултат потврђује већ исказану тезу о томе да жене у великом броју случајева у свом говору користе оне облике које сматрају престижним, а то је готово увек ближе стандарду. Један од разлога за то је и што се сматра да су покретљивије од мушкараца (РАЈИЋ 2009: 39). Резултати са вредностима Пирсоновог теста су приказани у табели 2.

Табела 2. Главна група према полу

	Опис	Вредност	Статистичка значајност теста
V1	Контекст у коме се користи дијалекат (формална/неформална комуникација)	0,545	0,761
V2	Став према дијалекту (неговање дијалекта)	1,350	0,509
V3	Прилагођавање говора у зависности од порекла саговорника	6,225	0,101
V4	Став према говорима околних села	0,262	0,967
V5	Став према говору Лесковчана чији је говор ближи стандардном језику	3,240	0,198
V6	Став о употреби <i>шта/кво</i>	0,449	0,503
V7	Футур I : <i>доћи ћу /ћу (да) дођем</i>	7,881	0,019
V8	Место акцента у неформалној комуникацији (<i>заборавио</i>)	3,001	0,223
V9	Место акцента у формалној комуникацији (<i>заборавио</i>)	3,856	0,145
V10	Место акцента у свакодневној комуникацији (<i>Француз</i>)	6,481	0,011
V11	Значење глагола <i>наткачује</i>	3,126	0,077
V12	Конструкције: <i>они ће да дођу/они ће дођу/они ће дођев</i>	12,511	0,002
V13	Употреба облика са африкатом <i>s</i>	5,630	0,131
V14	Употреба облика <i>које</i> уместо <i>шта</i> .	8,485	0,075

Укрштање варијабли у оквиру групе испитаника који имају између 25 и 35 година омогућило нам је да закључимо како и у којој мери степен образовања утиче на ставове испитаване групе према дијалекту. Нема доказа да степен образовања битно утиче на њихове ставове, осим код питања које се тиче спремности да се свој говор прилагоди другима тако да је ближи стандарду када се комуницира са онима који нису са истог дијалекатског подручја. Овде постоји разлика између одговора

испитаника са високом стручном спремом и испитаника са средњом стручном спремом у смислу да су високообразовани испитаници показали да су знатно спремнији да се прилагоде тако што померају свој акценат ка почетку речи, избегавају типичне дијалектизме и избегавају аналитичку деклинацију (16,3% према 2, 8%). То је једина битна разлика која је доказана на статистички значајном нивоу (у табели: V3). Ни друга истраживања овога типа нису дала другачије резултате. Наиме, како С. Милорадовић наводи, „Врање, Параћин и Лесковац, урбани центри на косовско-ресавском и призренско-тимочком дијалекатском подручју, барем на основу прелиминарних посматрања, јесу градске средине у којима социјално раслојавање, тј. ниво образовања или економска позиционираност, у прилично ограниченој мери утиче на говор појединца” (MILORADOVIĆ 2014: 146). Резултати нашег теста према исказаним ставовима могу се видети у табели 3.

Након што смо узели у обзир и порекло родитеља као друштвену варијаблу, закључили смо да, иако постоје разлике у неким одговорима према овој варијабли, већина разлика није на статистички значајном нивоу, те такве разлике нећемо коментарисати. Прокоментаришаћемо само оне одговоре где је SPSS анализа података показала статистичку значајност. Такав је случај са питањем које се тиче препознавања значења одабраног глагола. Испитаници чији су родитељи из Лесковца нису били сигурни шта тачно значи одабрани глагол, док је већи број тачних одговора дала група испитаника чији су родитељи пореклом из околине Лесковца, што је и очекивано, с обзиром на то да се такви дијалектизми боље чувају у руралним говорним типовима призренско-јужноморавског дијалекта. Ова варијабла утиче и на чување фонеме *s* односно употребу лексема у којима се чува. Занимљиво је да се већи проценат испитаника чији су родитељи пореклом из Лесковца изјаснио да понекад употребљава неке од понуђених лексема са фонемом *s*, као што су на пример лексеме *свирнем* или *свери се*. Овакав резултат није био очекиван.

Табела 3. Главна група према образовању

Опис	Вредност Пирсоновог теста	Статистичка значајност теста	
V1	Контекст у коме се користи дијалекат (формална/неформална комуникација)	2,701	0,259
V2	Став према дијалекту: неговање дијалекта	2,576	0,276
V3	Прилагођавање говора у зависности од порекла саговорника	8,567	0,036
V4	Став према говорима околних села	0,174	0,982
V5	Став према говору Лесковчана чији је говор ближи стандардном језику	4,977	0,083
V6	Став према употреби <i>шта/кво</i>	2,167	0,141
V7	Футур I: <i>доћи ћу/ћу (да) дођем</i>	1,087	0,581
V8	Место акцента у неформалној комуникацији (<i>заборавио</i>)	0,612	0,737
V9	Место акцента у формалној комуникацији (<i>заборавио</i>)	0,969	0,616
V10	Место акцента у свакодневной комуникацији (<i>Француз</i>)	1,610	0,204
V11	Значење глагола <i>наткачује</i>	2,779	0,096
V12	Конструкције: <i>они ће да дођу/они ће дођу/они ће дођев</i>	0,870	0,647
V13	Употреба облика са африкатом <i>s</i>	1,001	0,801
V14	Употреба облика <i>које</i> уместо <i>шта</i> .	3,394	0,494

Табела 4. Главна група према пореклу родитеља

	Опис	Вредност Пирсоновог теста	Статистичка значајност теста
V1	Контекст у коме се користи дијалекат (формална/неформална комуникација)	12,636	0,049
V2	Став према дијалекту: неговање дијалекта	3,688	0,719
V3	Прилагођавање говора у зависности од порекла саговорника	13,889	0,126
V4	Став према говорима околних села	9,279	0,412
V5	Став према говору Лесковчана чији је говор ближи стандардном језику	6,420	0,378
V6	Став према употреби <i>шта/кво</i>	1,716	0,633
V7	Футур I : <i>доћи ћу /ћу (да) дођем</i>	8,082	0,232
V8	Место акцента у неформалној комуникацији (<i>заборавио</i>)	5,971	0,426
V9	Место акцента у формалној комуникацији (<i>заборавио</i>)	5,256	0,511
V10	Место акцента у свакодневной комуникацији (<i>Француз</i>)	2,003	0,572
V11	Значење глагола <i>наткачује</i>	7,019	0,071
V12	Конструкције: <i>они ће да дођу/они ће дођу/они ће дођев</i>	8,584	0,198
V13	Употреба облика са африкатом s	19,562	0,021
V14	Употреба облика <i>које</i> уместо <i>шта</i> .	15,360	0,222

Како бисмо упоредили да ли постоје битне генерацијске разлике у односу према призренско-јужноморавском дијалекту, користили смо и две контролне групе: једна група обухватила је испитанике од 18 до 24 године, а друга група испитанике који имају између 36 и 47 година.

У најмлађој узрасној групи резултати нашег истраживања су донекле слични, мада има мањих разлика, о којима ћемо рећи нешто у даљем току рада. Приметно је на пример да испитаници млађи од 25 година, међу којима је више оних са завршеном средњом школом, такође праве разлику између формалне и неформалне комуникације када је у питању употреба дијалекта, али да је тај проценат нешто мањи у односу на главну групу (50% према 53%). Њих 25% се изјаснило да дијалекат користи увек, без обзира на ситуациони контекст, а 25% да користи дијалекат увек у неформалној, а понекад и у формалној комуникацији. Половина испитаника у овој узрасној групи изјаснила се да дијалекат треба неговати, мањи проценат се негативно одређује према дијалекту: 3,1%, док се 53,1% изјашњава се да га треба неговати, али у некој коригованој форми, ближој стандарду. И у овој групи велики проценат испитаника, и поред симпатија за свој дијалекат, ипак показује висок степен спремности да свој говор прилагоди онима који нису са простора призренско-јужноморавског дијалекта, те се тако 59,4% њих изјаснило да се прилагођава у извесној мери, у већој мери се прилагођава 9,4% њих, а у потпуности се труди да се прилагоди 12,5%. Приметно је да у овој групи поново постоји већи проценат оних који се уопште неће трудити да се прилагоде: 18,8%, што је нешто више у односу на главну групу. Из овога би се могло закључити да се Лесковчани млађи од 25 година нешто мање труде да се својим говором прилагођавају другима и да чешће употребљавају дијалекат у формалној комуникацији, што су показала и друга истраживања. Испитујући ставове

нишких и бачких средњошколаца према осам урбаних варијетета српског језика Н. Судимац (2018) закључује да испитаници „одлучно заступају став да треба чувати и неговати локални говор и да га не треба мењати и у оним ситуацијама када су им саговорници особе које говоре другачијим варијететом” и додаје да су анкетирани средњошколци и професоре и новинаре „видели као људе који треба да чувају свој локални говор без обзира на професију која захтева употребу стандардног језика” (SUDIMAC 2018: 576). Позитивнији став према говорима села у овој узрасној групи потврдиће се већ и следећом тврдњом којом се исказује однос према руралном типу призренско-јужноморавског дијалекта. Много мањи проценат испитаника тврди да говори села „имају много неправилности” и да их треба у извесној мери „поправљати” (37% према 54,7% у главној), а чак 43,8% у најмлађој узрасној групи мисли да говори села имају посебну вредност. Иако су се изјаснили да ови говори имају посебну вредност, и они су се, као и испитаници наше главне групе, изразито негативно одредили према конкретним дијалектизмима типичним за говоре околних села: 71,9% каже да им је ружно када неко уместо заменице *шта* употреби *кво*. Половини испитаника не смета када се неко прилагођава говорима ближим стандарду, чак и ако је у питању особа која се после дужег одсуства враћа у свој родни град, али им то делује неприродно, а 15,6% испитаника ће им то и отворено ставити до знања, док се 34,4% изјашњава да је то „лепши” говор од лесковачког и да им тако нешто уопште не смета. У групи најмлађих испитаника као најфреквентнији у говору изабран је облик футура I *ћу дођем* затим следи облик *доћи ћу* и на крају, 12,5% изабрало је конструкцију: *енклитика + да + презент*.

Акцент се донекле коригује у ситуацијама које захтевају формалну комуникацију, што се може видети према томе да су за те прилике означавали облик *заборавио* у коме је акцензован 3. слог (50%), а облик у коме је акцензован 2. слог изабрало је 28,1%, што поново упућује на закључак да постоји тенденција померања акцента према почетку речи, с тим што се нагласак помера у оној мери у којој испитаници сматрају да је исправно, обично за један слог. Њих 50% заокружило је облик *заборавио* са акцентом на пенултими када се комуницира неформално. Померања у смислу адаптивности има, али у оној мери у којој се познаје књижевна норма и колико се сматра да је потребно. Чак 75% младих Лесковчана се определило за форму *Франци'уз* у неформалној комуникацији, са наглашеном ултимом. У овој групи ће се нешто чешће испитаници опредељивати и за коришћење лексема које имају фонему *s*. Тако на пример по 21% означава да користи речи *свирнем* и *свери се*, док се половина њих изјаснила да не користи ништа од наведеног. Дакле, јасно је да су у говору ове групе испитаника присутнији дијалектизми на свим испитиваним језичким нивоима: 15,6% испитаника определило се и за облик футура I у коме је употребљена форма презент са финалним *-ев* (*дође'ев*) у трећем лицу множине. Иако се за тај избор определили најмањи број испитаника, он је ипак већи у односу на главну групу испитаника, где је 3,9%, као и у односу на другу контролну групу, коју чине старији испитаници. На основу изјашњавања најмлађих испитаника закључујемо да ће код представника млађих генерација бити мање изражена свест о потреби прављења разлике према ситуационом контексту, али и да су вернији локалном говору, што се подудара са резултатима неких других истраживања (JANJIĆ, ČUTURA 2012).

Резултати хи-квадрат теста дати су у табели 5 и као што се из табеле може видети, за већину очекиваних одговора постоји статистичка значајност (поља обојена сивом бојом).

Табела 5. Прва контролна група (испитанци од 18 до 24 године)

	Опис	Вредност χ^2 / биномног теста	Статистичка значајност теста
V1	Контекст у коме се користи дијалекат (формална/неформална комуникација)	4,000	0,135
V2	Став према дијалекту (неговање дијалекта)	13,563	0,001
V3	Прилагођавање говора у зависности од порекла саговорника	20,750	0,000
V4	Став према говорима околних села	12,750	0,005
V5	Став према говору Лесковчана чији је говор ближи књижевном језику	5,688	0,058
V6	Став према употреби <i>шта/кво</i>	–	0,020
V7	Футур I : <i>доћи ћу /ћу (да) дођем</i>	9,250	0,010
V8	Место акцента у неформалној комуникацији (<i>заборавио</i>)	4,188	0,123
V9	Место акцента у формалној комуникацији (<i>заборавио</i>)	4,188	0,123
V10	Место акцента у свакодневној комуникацији (<i>Француз</i>)	–	0,007
V11	Значење глагола <i>наткачује</i>	–	0,860
V12	Конструкције: <i>Они ће да дођу/Они ће дођу/Они ће дођев</i>	10,188	0,006
V13	Употреба облика са африкатом <i>s</i>	7,563	0,023
V14	Употреба облика <i>које</i> уместо <i>шта</i> .	9,250	0,026

У овој групи нема већих разлика у одговорима према полу испитаника, нити према варијабли образовања, нити према пореклу родитеља.

Табела 6. Прва контролна група према полу: испитаници 18–24 године

	Опис	Вредност Пирсоновог теста	Статистичка значајност теста
V1	Контекст у коме се користи дијалекат (формална/неформална комуникација)	2,618	0,270
V2	Став о неговању дијалекта	1,804	0,406
V3	Прилагођавање говора у зависности од порекла саговорника	0,888	0,828
V4	Став о говорима околних села	0,360	0,948
V5	Став о говору из Лесковца чији је говор ближи стандардном језику	3,221	0,200
V6	Став о употреби <i>шта/кво</i>	0,475	0,491
V7	Футур I : <i>доћи ћу /ћу (да) дођем</i>	1,151	0,563
V8	Место акцента у неформалној комуникацији (<i>заборавио</i>)	2,443	0,295
V9	Место акцента у формалној комуникацији (<i>заборавио</i>)	2,429	0,297
V10	Место акцента у свакодневној комуникацији (<i>Француз</i>)	1,745	0,186
V11	Значење глагола <i>наткачује</i>	1,663	0,197
V12	Конструкције: <i>они ће да дођу/они ће дођу/они ће дођев</i>	2,646	0,266
V13	Употреба облика са африкатом <i>s</i>	3,334	0,189
V14	Употреба облика <i>које</i> уместо <i>шта</i> .	1,241	0,743

Табела 7. Прва контролна група према образовању: испитаници 18–24 године

Опис		Вредност Пирсоновог теста	Статистичка значајност теста
V1	Контекст у коме се користи дијалекат (формална/неформална комуникација)	2,011	0,366
V2	Став према дијалекту (неговање дијалекта)	0,309	0,857
V3	Прилагођавање говора у зависности од порекла саговорника	1,177	0,758
V4	Став према говорима околних села	2,604	0,457
V5	Став према говору Лесковчана чији је говор ближи стандардном језику	1,885	0,390
V6	Став према употреби <i>шта/кво</i>	0,001	0,976
V7	Футур I: <i>доћи ћу /ћу (да) дођем</i>	2,158	0,340
V8	Место акцента у неформалној комуникацији (<i>заборавио</i>)	0,885	0,642
V9	Место акцента у формалној комуникацији (<i>заборавио</i>)	1,698	0,428
V10	Место акцента у свакодневној комуникацији (<i>Француз</i>)	0,061	0,805
V11	Значење глагола <i>наткачује</i>	2,169	0,141
V12	Конструкције: <i>они ће да дођу/они ће дођу/они ће дођев</i>	0,064	0,969
V13	Употреба облика са африкатом <i>s</i>	0,653	0,721
V14	Употреба облика <i>које</i> уместо <i>шта</i> .	5,474	0,140

У групи испитаника старијих од 35 година дијалекат у само неформалној комуникацији користи 63% њих, 28,3% увек у неформалној, али понекад и у формалној комуникацији, а само 8,7% испитаника дијалекат користи увек, не правећи разлике у зависности од ситуационог контекста, што је далеко мањи проценат у односу на претходне две групе млађих испитаника. Овакви статистички подаци наводе нас на закључак да група испитаника старости од 36 до 47 година у много већој мери прави разлику у одвајању стандардног језика од дијалекта у зависности од околности у којима комуницира. Ставови којима се одређује колико је важно неговати дијалекат веома су слични са ставовима претходних двеју група, тако да можемо рећи да у том смислу нису изражене генерацијске разлике. Свој говор ова група испитаника прилагођава другима у друштву оних који не говоре истим дијалектом у највећем броју у извесној мери (65,2%), док се 10,9% њих уопште не труди да се прилагоди, што је најмањи проценат ако упоредимо са претходним двема групама. Ово би могло значити да ова група испитаника има дубље укорене ставове о томе да има више ситуација у којима је примереније употребљавати стандардни језик или се бар у потпуности не држати дијалекта. Процент испитаника који мисле да говори села имају много неправилности и да их треба мало „поправити” не разликује се битно у односу на претходне две групе, док 32,6% њих сматра да ови говори имају посебну вредност, што је поново знатно мање у односу на најмлађу узрасну групу. Када особа која је родом из Лесковца промени свој говор тако да је ближи књижевном језику, половина ових испитаника каже да им то не смета јер је то пример „лепог говора”, 39,1% тврди да им не смета много, али им делује неприродно, а 10,9% тврди да отворено негодује поводом такве појаве. Као и у одговорима претходних двеју испитиваних група, и у одговорима ове групе, посебно у другом делу истраживања у коме се опредељују за конкретне језичке форме, налазимо прилично негативан став према дијалектизмима које можемо означити као дијалектизме руралног типа: чак 78,3% ових испитаника изјашњава с да им веома ружно звучи кад неко уместо *шта* каже *кво*. Овде имамо потпуно подударње са претходним двема групама у којој су испитаници млађи. Ова група испитаника определила се за то да им

је најближи облик футура I са инфинитивом (60,9%), затим следи облик без везника *да : ћу дођем вечерас* (32,6%). Када је у питању место акцента, и у овој старосној групи примећује се тенденција да се и на прозодијском плану приближе стандардном језику, али је то, с обзиром на превелике разлике које постоје између призренско-тимочких говора и стандардног језика, веома тешко. Они се прилагођавају онолико колико су у могућности и колико им познавање језичке норме дозвољава. Њих 39,1% изабрало је облик радног глаголског придева глагола *заборавити* у коме је као наглашен обележен трећи слог, а ипак је већи проценат оних који у неформалној комуникацији бирају облик у коме је наглашен четврти слог, што је поново нешто мање у односу на најмлађу групу, а више у односу на главну групу испитаника. У формалној комуникацији расте проценат испитаника који су обележили облике *заборавио* и *заборавио* (са наглашеним другим односно трећим слогом), док пада број испитаника који ће рећи *заборавио* са наглашеним пенултимом, чиме се још једанпут доказује да се у овој групи у највећој мери прави разлика између формалне и неформалне комуникације у смислу пребацивања кода. У свакодневной комуникацији би био нешто већи проценат Лесковчана средње генерације чији би акценат био на ултими: *Француз* уместо на првом (56,5% према 43,5%). У овој групи постоји и већи проценат Лесковчана који познају значење неких дијалектизама. Када реченица почиње личном заменицом, испитаници ових генерација определили су се за облик футура I *они ће да дођу* (60,9%), њих 30,4% изабрало је конструкцију *они ће дођу*, а само 8,7% *они ће дођев*, што значи да се и код испитаника средње ка старијим генерацијама губи облик презента 3. л. множине са финалним *-ев*. Фонема *s* се и у овој групи ретко употребљава: чак 67,4% тврди да не употребљава облике са овом фонемом, 15,2% каже да некада употреби облик *свирнем*, а 17,4% да понекад употреби облик *свери се*. Упитна заменица *шта* је фреквентнија у употреби у односу на понуђени дијалекатски облик *које*. Њих 45% тврди да никада не користи облик *које* уместо *шта*, док се 6,5% изјашњава се да овај облик користи увек. Дакле, иако се облик *које* сматра типично лесковачким, он се све ређе чује. Наше истраживање показује да су неке маркиране црте дијалекта прилично нестабилне у говору Лесковчана и то може бити показатељ да ће се из урбаног варијетета најпре изгубити управо те црте, чиме се потврђују закључци других истраживања. Т. Трајковић (2018б), испитујући говор Прешева и околних села долази до заључка да се у градском говору Прешева добро чува типична јужноморавска црта – презент 3. л. на -в, (што на пример наше истраживање не показује када је у питању лесковачки говор), док је добар део испитиваних дијалекатских црта у прешевском урбаном говору као што су: радни глаголски придев м.р. једнине, одрични облик глагола јесам и аналитичка деклинација и компарација, ипак нестабилан. Резултати хи-квадрат теста за ову узрасну групу приказани су у табели 8. Графички су означени одговори који имају статистичку значајност (сиво обојена поља).

Табела 8. Друга контролна група (испитаници старости 36–47 година)

Опис	Вредност $\chi^2 /$ биномног теста	Статистичка значајност теста	
V1	Контекст у коме се користи дијалекат (формална/неформална комуникација)	20,913	0,000
V2	Став према дијалекту (неговање дијалекта)	15,826	0,000
V3	Прилагођавање говора у зависности од порекла саговорника	40,087	0,000
V4	Став према говорима околних села	9,478	0,024
V5	Став према говору Лесковчана чији је говор ближи стандардном језику	11,261	0,004
V6	Став према употреби <i>шта/кво</i>	–	0,000
V7	Футур I : <i>доћи ћу /ћу (да) дођем</i>	20,391	0,000
V8	Место акцента у неформалној комуникацији (<i>заборавио</i>)	5,391	0,067
V9	Место акцента у формалној комуникацији (<i>заборавио</i>)	9,435	0,009
V10	Место акцента у свакодневной комуникацији (<i>Француз</i>)	–	0,461
V11	Значење глагола <i>наткачује</i>	–	0,054
V12	Конструкције: <i>они ће да дођу/они ће дођу/они ће дођев</i>	18,957	0,000
V13	Употреба облика са африкатом s	24,043	0,000
V14	Употреба облика <i>које</i> уместо <i>шта</i> .	22,478	0,000

У групи испитаника старости између 36 и 47 година такође нема битних разлика када се узму у обзир пол, образовање и порекло родитеља (необојена поља), али је важно рећи, да се као и у главној групи, нешто већа тенденција ка одабиру облика који су ближи стандарду показује код жена. Ово је изражено у одговорима на два питања, при чему се оба тичу места акцента, односно померања акцента ка почетку речи. У табели 9 можемо видети разлику у одговорима, од којих су два у којима је статистичка значајност доказана, обојена сивом бојом.

Табела 9. Старија контролна група према полу

Опис	Вредност Пирсоновог теста	Статистичка значајност теста	
V1	Контекст у коме се користи дијалекат (формална/неформална комуникација)	1,772	0,412
V2	Став према дијалекту (неговање дијалекта)	1,642	0,440
V3	Прилагођавање говора у зависности од порекла саговорника	1,793	0,616
V4	Став према говорима околних села	1,297	0,730
V5	Став према говору Лесковчана чији је говор ближи стандардном језику	4,061	0,131
V6	Став према употреби <i>шта/кво</i>	1,283	0,257
V7	Футур I : <i>доћи ћу /ћу (да) дођем</i>	0,805	0,669
V8	Место акцента у неформалној комуникацији (<i>заборавио</i>)	3,602	0,165
V9	Место акцента у формалној комуникацији (<i>заборавио</i>)	10,412	0,005
V10	Место акцента у свакодневной комуникацији (<i>Француз</i>)	4,749	0,029
V11	Значење глагола <i>наткачује</i>	0,339	0,560
V12	Конструкције: <i>они ће да дођу/они ће дођу/они ће дођев</i>	0,064	0,968
V13	Употреба облика са африкатом s	0,761	0,684
V14	Употреба облика <i>које</i> уместо <i>шта</i> .	6,276	0,179

У овој групи такође нема већих разлика у одговорима према полу испитаника, осим у месту акцента. Када се узме у обзир варијабла образовања и варијабла порекла родитеља, разлику на статистички значајном нивоу показују одговори који се тичу употребе дијалекта према контексту: да ли је у питању формална или неформална комуникација, у том смислу што је само према овој варијабли показано да већи број високообразованих испитаника прави разлику у употреби језика према ситуационом контексту и већи проценат испитаника чији су родитељи пореклом из Лесковца у односу на оне чији родитељи нису пореклом из Лесковца. Код осталих одговора нема готово никакве разлике.

Обрадом и анализом података у програму SPSS на статистички значајном нивоу доказана је предикција да представници Лесковчана млађих генерација мисле да дијалекат треба неговати, али у оној форми која је ближа стандардном језику, што значи да као престижан бирају стандардни језик или форму урбаног дијалекта без аутентичних дијалектизама на свим језичким нивоима. Ова предикција потврђена је и одабиром форми које су ближе стандарду: померањем места акцента, опредељењем за облик футура I са енклитиком и инфинитивом, као и опредељењем за употребу новоштокавске деклинације у комуникацији са особама ван граница призренско-тимочке дијалекатске области.

Када се испитаници опредељују за чување дијалекатских форми у говору, опредељују се само за оне које су одлика урбаног говора, док за дијалектизме руралног типа не само да немају много симпатија него им чак и ружно звуче. Представници урбаног дијалекта немају много симпатија за рурални дијалекат и прихватају га само у оној варијанти која је ближа њиховом говору. Ова предикција једним делом доказана је експлицитним опредељењем за тврдњу да говоре села треба „поправљати”, али у много већој мери имплицитно, када је био потребно одредити се према неким руралним дијалектизмима. Резултати овог дела истраживања донекле су слични резултатима до којих је дошла и Н. Судимац (2018), која наводи да су нишки средњошколци као најпоузданији и њима емоционално најближи оценили управо нишки варијетет.

Доказано је и присуство стереотипа о „правилном” или „лепом” и „неправилном” или „ружном” говору. Већина испитаника мисли да дијалекат треба неговати у некој коригованој форми и да су говори са севера „правилнији”. То се доказује статистичком значајношћу става да им не смета кад особа која је родом из Лесковца промени свој говор тако да је ближи стандардном језику, јер је то пример „лепог” говора. Да се стандардни језик сматра престижним моделом, доказује и спремност прилагођавања испитаника у ситуацијама када комуницирају са особама које нису са простора призренско-јужноморавског дијалекта. Како смо доказали све полазне предикције, доказана је и прва постављена хипотеза, која гласи: *Представници испитаване градске средине бирају модел за који мисле да је престижан, а то је говор који је ближи стандардном језику.*

Истраживањем смо потврдили и другу постављену хипотезу: *Демографске варијабле као што су образовање, пол и порекло родитеља не утичу битно на формирање ставова према дијалекту*, осим у делу који се тиче полне структуре у главној и старијој контролној групи у смислу постојања тенденције женских испи-

таника да бирају оне језичке форме које сматрају ближим стандарду. Ово је изражено у ограниченој мери и тиче се облика футура првог и места акцента.

4. Закључак

Лесковчани се залажу за чување дијалекта, али га ипак доживљавају као мање вредан у односу на оне који су ушли у основу стандардног језика. Иако се експлицитно залажу за чување и неговање дијалекта, они избегавају типичне дијалекатске форме у свом говору, посебно када комуницирају са особама које нису са истог дијалекатског подручја. Мањи број њих мисли да говори села имају посебну вредност, а већина њих се залаже за чување дијалекта у форми која је ближа стандардном језику, без типичних дијалектизама на фонолошком, морфолошком и лексичком нивоу. Најмању потребу за прилагођавањем показују испитаници најмлађе групе, која је у раду послужила као контролна, што показују и резултати других истраживања (JANJIĆ, ĆUTURA 2012; SUDIMAC 2018). Најмлађи испитаници ће у најмањој мери и правити разлику у употреби дијалекта и стандардног језика према ситуационом контексту, док у највећој мери ову разлику праве испитаници старији од 35 година. Најмлађи испитаници ће одабиром неких дијалекатских облика показати да се у њиховом говору појављују дијалектизми у много већем проценту него код старијих група: главне, коју чине испитаници од 25 до 35 година и друге контролне групе, коју чине испитаници од 36 до 47 година. Ставови Лесковчана према руралном типу призренско-јужноморавског дијалекта нису позитивни, што се у раду доказује и негативним одређивањем испитаника према понуђеним руралним дијалектизмима, те би се могло рећи да је Лесковчанима важнији локални од регионалног идентитета у смислу говорног идиома. Престижним моделом већина Лесковчана сматра стандардни језик, односно урбани говорни тип призренско-јужноморавског дијалекта у односу на рурални тип истог дијалекта. На формирање ставова Лесковчана према дијалекту не утичу битно друштвене варијабле као што су пол, образовање и порекло родитеља, тј. има доказа да на статистички значајном нивоу донекле утиче пол у том смислу што жене чешће бирају црте који су ближи стандардном језику. Могло би се казати да је ова појава присутна у ограниченој мери, јер код свега три питања постоји та разлика на статистички значајном нивоу, али се ипак може на основу тога закључити да ће се неке аутентично дијалекатске облике изгубити најпре код жена, што се поклапа са резултатима истраживања до којих долазе Т. Трајковић и М. Михајловић (2020). Иако је тешко одредити тачан моменат када се губе одређени дијалекатски облици, ипак се може утврдити тенденција ишчезавања неких црта из говора неке области. Наше истраживање показало је да су у говору Лесковчана, као и говору становника Враћа и Ниша, најподложнији адаптивности место акцента, аналитичка конструкција футура I и аналитичка деклинација. Осим овога, закључујемо и да се фонема *s* све ређе употребљава у говору Лесковчана, али да није у потпуности нестала, да облик *које* све више уступа место стандардном облику *шта* и да неке дијалекатске лексеме које су део вокабулара старијих Лесковчана једва да су део пасивне лексике Лесковчана млађих генерација. Истраживањем смо доказали две главне хипотезе: да представници испитиване градске средине као престижни идиом бирају модел говора који је ближи стан-

дaрднoм језику и дa дeмoгpaфскe вaријaблe кaо штo су oбpaзoвaњe, пoл и пoрeклo рoдитeљa нe утичy битнo нa фoрмирaњe стaвoвa прeмa дијaлeкту. Вeћинa нaших испитaникa, бeз oбзирa нa тo кoјoј гeнeрaцији припaдa, имa дубoкo укoрeњeнe стeрeoтипe o „дoбрoм” или „лeпoм” и ”лoшeм” или „ружнoм” гoвoру, штo би мoглo дa прoузрoкyјe штeту у смислу пoтпунoг зaнeмaривaњa врeднoсти лoкaлнe гoвoрнe бaштинe укoликo сe нe пoсвeти вишe пажњe eдукaцији, кaкo би људимa кoји су сa прoстoрa призрeнскo-тимoчкe дијaлeкaтскe oблaсти билo јаснијe дa oбaвeзa упoтрeбe стaндaрднoг језикa, кoји јe свaкaкo пoтрeбнo дoбрo пoзнaвaти и упoтрeбљaвaти у ситyaцијaмa у кoјимa јe пoписaнa упoтрeбa стaндaрднoг језикa, нe пoдрaзумeвa и oдрицaњe врeднoсти лoкaлним гoвoримa.

Цитирaнa литeрaтурa

- BUGARSKI 2009: BUGARSKI, Ranko. „Теоријске основе урбане дијалектологије.” *Lingvističke sveske 8: GOVOR NOVOG SADA Sveska 1: FONETSKE OSOBINE* 2009: 13-30. [orig.] БУГАРСКИ, Ранко. „Теоријске основе урбане дијалектологије.” *Лингвистичке свеске 8: ГОВОР НОВОГ САДА Свеска 1: ФОНЕТСКЕ ОСОБИНЕ* 2009: 13-30.
- JANJIĆ I ČUTURA 2012: JANJIĆ, Marina i Pijana ČUTURA. *Prostor, vreme, društvo – susreti u jeziku*. Јагодина: Педагошки факултет, 2012. [orig.] ЈАЊИЋ, Марина и Илијана ЧУТУРА. *Прoстoр, врeмe, друштвo – сусрeти у језику*. Јагодина: Педагошки факултет, 2012.
- MILORADOVIĆ 2014: MILORADOVIĆ, Sofija. „Uzualni standard u urbanim centrima na kosovsko-resavskom i prizrensko-timočkom govornom području.” *Zbornik instituta za srpski jezik SANU II: Srpski jezik i aktuelna pitanja jezičke politike* Београд, 2014: 143-150. [orig.] МИЛОРАДОВИЋ, Софија. „Узуални стандард у урбаним центрима на косовско-ресавском и призренско-тимочком говорном подручју.” *Зборник института за српски језик САНУ II: Српски језик и актуелна питања језичке политике* Београд, 2014: 143-150.
- MIHAJLOVIĆ 2018: MIHAJLOVIĆ, Milica. „Stavovi učenika sa juga Srbije prema usvajanju standardnog jezika.” *Godišnjak za srpski jezik, god. XXIX, br. 16* (2018): 61-74. [orig.] МИХАЈЛОВИЋ, Милица. „Ставови ученика са југа Србије према усвајању стандардног језика.” *Годишњак за српски језик, год. XXIX, br. 16* (2018): 61-74.
- RAJIĆ 2009: RAJIĆ, Ljubiša. „Gradski govori.” *Lingvističke sveske 8: GOVOR NOVOG SADA Sveska 1: FONETSKE OSOBINE* 2009: 31-46. [orig.] РАЈИЋ, Љубиша. „Градски говори.” *Лингвистичке свеске 8: ГОВОР НОВОГ САДА Свеска 1: ФОНЕТСКЕ ОСОБИНЕ* 2009: 31-46.
- SUDIMAC 2018: SUDIMAC, Nina. „Stavovi srednjoškolaca prema osam urbanih varijeteta srpskog jezika.” *Srpski jezik XXIII* (2018): 561–580. [orig.] СУДИМАЦ, Нина. „Ставови средњошколаца према осам урбаних варијетета српског језика.” *Српски језик XXIII* (2018): 561–580.
- TRAJKOVIĆ 2018a: TRAJKOVIĆ, Tatjana. „Govor Niša kroz prizmu diglosivnosti.” *Južnoslovenski filolog LXXIV, sv.2* (2018a): 89-106. [orig.] ТРАЈКОВИЋ, Татјана. „Говор Ниша кроз призму диглосивности.” *Јужнословенски филолог LXXIV, св.2* (2018a): 89-106.
- TRAJKOVIĆ 2018b: TRAJKOVIĆ, Tatjana. „Govor Preševa u strukturalnoj i varijacionističkoj perspektivi (kao model za dijalektološka predviđanja).” *SRPSKI JEZIK, KNJIŽEVNOST, UMETNOST, Zbornik radova sa XII međunarodnog naučnog skupa održanog na Filološko-umetničkom fakultetu u Kragujevcu 27–28. X 2017. godine – knj. I: KURS OPŠTE LINGVISTIKE*. Ur. Miloš Kovačević i Jelena Petković. Kragujevac: Filološko-

- umetnički fakultet, 2018b. 173–181. [orig.] ТРАЈКОВИЋ, Татјана. „Говор Прешева у структуралној и варијационистичкој перспективи (као модел за дијалектолошка предвиђања).” *СРПСКИ ЈЕЗИК, КЊИЖЕВНОСТ, УМЕТНОСТ, Зборник радова са XII међународног научног скупа одржаног на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу 27–28. X 2017. године – књ. I: КУРС ОПШТЕ ЛИНГВИСТИКЕ*. Ур. Милош Ковачевић и Јелена Петковић. Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет, 2018b. 173–181.
- ТРАЈКОВИЋ I МИHAЈЛОВИЋ 2020: ТРАЈКОВИЋ, Tatjana i Milica МИHAЈЛОВИЋ. „Govor Vranja kroz prizmu diglosivnosti.” *Južnoslovenski filolog LXXVI, sv.1* (2020): 77-103. [orig.] ТРАЈКОВИЋ, Татјана и Милица МИHAЈЛОВИЋ. „Говор Врања кроз призму диглосивности.” *Јужнословенски филолог LXXVI, св.1* (2020): 77-103.
- ТРАЈКОВИЋ 2021: ТРАЈКОВИЋ, Tatjana. „Ka istraživanjima urbanih varijeteta u prizrensko–timočkoj dijalekatskoj oblasti.” *Između lingvistike i stilistike* 2021: 327-342. [orig.] ТРАЈКОВИЋ, Татјана. „Ка истраживањима урбаних варијетета у призренско–тимочкој дијалекатској области.” *Између лингвистике и стилистике* 2021: 327-342.
- ŽUGIĆ 2005: ŽUGIĆ, Radmila. *Rečnik govora jablaničkog kraja*. Beograd: Institut za srpski jezik SANU, 2005. [orig.] ЖУГИЋ, Радмила. *Речник говора јабланичког краја*. Београд: Институт за српски језик САНУ, 2005.

Danijela Z. Radovanović

THE ATTITUDES OF THE PEOPLE OF LESKOVAC TOWARDS THE URBAN AND RURAL VARIETIES OF THE PRIZREN–SOUTH MORAVA DIALECT

Summary

The paper presents the results of a study dealing with the attitudes of the people of Leskovac towards the urban and rural varieties of the Prizren–South Morava dialect. The study was based on a sample of 206 respondents – the main body of participants in our survey comprised 128 respondents aged 25–35, along with two additional control groups, the first being a group of younger respondents (ages 18–24) and the other group composed of older respondents, aged 36–47. The research was conducted by way of an online survey. The aims of this paper are manifold – namely ascertaining the underlying attitudes of mostly young people of Leskovac towards the urban and rural varieties of the Prizren–South Morava dialect and the dominant prestigious model of speech, as well as the extent to which the tracked social variables influence the attitudes expressed. The paper starts from two main hypotheses, the first one being that the respondents from urban environments tend to choose a model of speech they deem prestigious – that being something closer to the standard language – the other one being that there is no significant stratification with regard to the use of the dialect based on key important demographic factors. Both hypotheses were proven using adequate statistical methods.

Keywords: Leskovac, attitudes, Prizren–South Morava dialect, rural dialect, urban dialect, standard language